

Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda pravde u Haagu

AZEM KOŽAR, PROF. DR.

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Dr. Tihomila Markovića 1, 75 000 Tuzla, Bosna i Hercegovina
e-mail: azem.kozar@untz.ba

The Establishment of the Archives of International Criminal Tribunal in The Hague: Aspects From the Viewpoint of Archival Science

ABSTRACT

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia was established in Resolution no. 808 United Nations Security Council from 22.02.1993., and in order to ensure trial for the perpetrators of war crimes at the time of the dissolution of the country (since 01.01.1991.). After completion of these functions the Court shall, at the discretion of the founder, stop working. Regardless of when that will happen, until 2014. or later, within the Court, and United Nations bodies, they started thinking about the further fate of the archives that have been created by the work of this Court. In all of this political interpretation, appropriation and cheering by certain centers of power has also been included, with the former Yugoslavia and beyond, in order to place this archival material where it will be suitable for them. Professional, especially archival, aspects are not designed, nor are publicly known, and they just need to be decisive. The author points to the importance of international archives of this Court, and makes same analogy for the need of professional approach in designing solutions that best value is related to its protection, preservation and use of information for evidence as well as for cognitive and scientific purposes.

La fondazione dell'Archivio del Tribunale criminale internazionale dell'Aia: aspetti dal punto di vista della scienza archivistica

SINTESI

Il Tribunale criminale internazionale per l'ex Jugoslavia venne fondato con la risoluzione n. 808 del Consiglio di sicurezza delle Nazioni Unite del 22 febbraio 1993 allo scopo di assicurare i processi per coloro che avessero perpetrato crimini di guerra al momento della dissoluzione del paese (a partire dal 1° gennaio 1991). Completate queste funzioni, la Corte dovrà, a discrezione dei fondatori, cessare i propri lavori. A prescindere da quando ciò avvenga, nel 2014 o più tardi, all'interno della Corte e delle Nazioni Unite si è iniziato a pensare al destino futuro degli archivi creati dal lavoro della Corte. In tutte queste interpretazioni politiche, è stata inclusa l'appropriazione di certi centri di potere, con l'ex Jugoslavia ed oltre, allo scopo di mettere questo materiale archivistico nel posto più conveniente per essi. Gli aspetti professionali, specie archivistici, non sono considerati, né sono di pubblico dominio, e debbono essere decisivi. L'autore mette in rilievo l'importanza degli archivi internazionali di questa Corte, e propone un'analogia con la necessità di approccio professionale nel disegnare soluzioni che siano valide per la loro protezione, conservazione ed utilizzo delle informazioni, per evidenza, conoscenza e scopi scientifici.

Arhivski vidiki ustanovitev arhiva mednarodnega sodišča za vojne zločine v nekdanji Jugoslaviji v Haagu

IZVLEČEK

Mednarodno sodišče za vojne zločine v nekdanji Jugoslaviji je bilo ustanovljeno z resolucijo Varnostnega sveta Združenih narodov št. 808, z dne 22. 02. 1993, z namenom, da izvede sodne postopke za osumljene vojnih zločinov v času razpada države (od 01. 01. 1991). Po zaključku vseh postopkov, bo sodišče na osnovi odredbe ustanovitelja, prenehalo z delovanjem. Ne glede na to, kdaj bo sodišče prenehalo z delovanjem, 2014 ali kasneje, so na samem sodišču in znotraj organizacij Združenih narodov pričeli razmišljati o bodoči usodi arhivskega gradiva, ki je bilo ustvarjeno v času delovanja tega sodišča. V vse to pa so se vključila tudi politikantska prizadevanja ter navijanje določenih centrov moči s področja nekdanje Jugoslavije, in tudi širše, da se gradivo shrani na njim primernih mestih. Ob tem pa ni prišlo do oblikovanja strokovnih, še posebej arhivskih vidikov, ki bi morali biti jasno opredeljeni ter predstavljeni javnosti. V prispevku avtor opozarja na mednarodni značaj arhivske-

ga gradiva tega sodišča, in analogno k temu, tudi na potrebe strokovnega pristopa k oblikovanju najoptimalnejših rešitev, ki se nanašajo na zaščito, hranjenje in uporabo tega gradiva v dokazne, informativne in znanstvene namene.

Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda pravde u Haagu

ABSTRAKT

Međunarodni sud za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji osnovan je Rezolucijom br. 808 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda od 22.02.1993. godine, a radi suđenja počiniocima ratnih zločina u vrijeme disolucije zemlje (od 01.01.1991.). Nakon okončanja te funkcije Sud će, prema odluci osnivača, prestati sa radom. Bez obzira kada će do toga doći, do 2014. ili kasnije, u okviru samog Suda, te organa Ujedinjenih naroda, započela su promišljanja o daljoj sudbini arhivske građe nastale u radu ovoga Suda. U sve to su se uključila i politikanska tumačenja, svojatanja i navijanja određenih centara moći, sa prostora ex Jugoslavije i šire, da se ta građa pohrani na njima pogodnim mjestima. Stručni, posebno arhivistički, aspekti nisu oblikovani niti su javnosti poznati, a baš oni trebaju biti opredjeljujući. U ovom radu autor ukazuje na međunarodni značaj arhivske građe ovoga Suda, te analogno tome i na potrebu stručnog pristupa u oblikovanju najoptimalnijih rješenja koja se tiču njene zaštite, čuvanja i korištenja u dokazne, informativno-spoznajne i znanstvene svrhe.

1. Uvod

Devedesetih godina 20. stoljeća započeo je proces erozije socijalizma koji je zahvatio i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Historija stvaranja ove države seže u vrijeme Prvog i posebno Drugog svjetskog rata.

U vrijeme Prvog svjetskog rata, tačnije na kraju rata, je usljed raspada Austro-Ugarske monarhije kao ratnog sudionika i gubitnika, došlo do formiranja prve zajedničke države južnoslovenskih naroda (osim Bugara) pod nazivom „Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca“, koja se od 1929. godine nazivala Kraljevina Jugoslavija. Međutim, ova država kao centralistička i unitaristička sa srpskom hegemonijom, nije opravdala očekivanja južnoslovenskih naroda, posebno zavisnih društvenih slojeva koji su živjeli u velikoj socijalnoj bijedi i siromaštvu. Zahtjevi za preuređenjem države dolazili su iz svih nacionalno-političkih struktura: od Hrvata, Slovenaca, Bošnjaka, Makedonaca, Albanaca i dr., ali i od radništva i seljaštva čije je revolucionarne stavove (potrebu za federalizacijom i demokratizacijom) artikulirala Komunistička partija Jugoslavije (KPJ)¹.

Usljed spleta historijskih okolnosti, koje su više rezultat općih (vanjskih) okolnosti (a koji se ponajviše tiču eskalacije fašizma) nego unutarnjih nacionalnih i socijalnih trvenja i neslaganja, Kraljevina Jugoslavija je u napadu fašističkih režima (Njemačke i Italije) nestala potpisivanjem bezuslovne kapitulacije 17.04.1941. godine. Oslobodilačku borbu protiv fašističkih okupatora i njihovih kolaboracionista iz zemlje, pokrenula je u ljeto 1941. godine KPJ na cijelom jugoslavenskom prostoru. Partizanske oružane formacije (odredi, brigade, korpusi) vodile su u četvorogodišnjem ratu teške borbe, uspjevši da od kraja 1942. godine odnesu prevagu u odnosu na svoje protivnike. Na oslobođenim teritorijama formirali su svoje organe vlasti, otvoreno se zalažući za revolucionarne promjene: za socijalizam, za federalizaciju zemlje, za ravnopravnost naroda i federalnih jedinica u novoj jugoslavenskoj federaciji. Od kraja 1943. godine sile Antifašističke koalicije (Sjedinjene Američke Države, Engleska i Sovjetski savez) su ih priznale za saveznika i od tada moralno i materijalno pomagale. Tako su ove snage, predvođene KPJ, uspjele da po krahu fašizma i oslobođenju zemlje 1945. godine oforme Demokratsku Federativnu Jugoslaviju (DFJ), kao socijalističku zajednicu južnoslovenskih naroda, koju je činilo šest federalnih jedinica: Srbija (u okviru koje su bile autonomne oblasti: Kosovo i Vojvodina), Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija².

1. O Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji napisana je brojna i raznovrsna historijografska literatura. Između ostalog to su djela: Branko PETRANOVIĆ, Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918-1988, tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988; Dušan LUKAČ, *Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918-1941.*, Beograd 1972.; Ferdo ČULINOVIĆ, *Jugoslavije između dva svjetska rata*, knj.1 i 2, Zagreb 1961.; Bogdan KRIZMAN, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941*, Zagreb 1975.

2. O Drugom svjetskom ratu su također nastala brojna historijografska djela, među kojima: Vlado STRUGAR, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije*, Beograd 1962., *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije*, Vojno istorijski institut Beograd, knj.1 i 2, Beograd 1957,1958., Branko PETRANOVIĆ, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941-1945)*, knj.1 i 2, Beograd 1983.;

Od 1945. do 1990. godine u okviru jednopartijskog komunističkog sistema, uz brojne plime i oseke, jugoslovenska federacija (kako god da se zvala: DFJ, FNRJ ili SFRJ), ostvarila je značajan društveno-ekonomski napredak. Međutim, erozija socijalizma početkom devedesetih godina 20. stoljeća zahvatila je i SFR Jugoslaviju. Uzroci su višestruki, mnogi od njih su podudarni sa uzrocima u drugim zemljama socijalizma (Sovjetski savez, Poljska, Čehoslovačka, Rumunija, Bugarska, Albanija), a mnogi su i osobeni. Među prvima je nedostatak demokracije- uspostava ljudskih prava i sloboda, što se pokušalo riješiti uspostavom višepartijskog sistema u toku 1991. godine u svim federalnim jedinicama, a među drugima eskalacija nacionalizama što je došlo do izražaja u svim republikama, te hegemonizama (oživljavanja velikodržavnih projekata) što je kulminiralo u Srbiji i Hrvatskoj a najsnažnije se reflektiralo na Bosnu i Hercegovinu: eskalacijom višegodišnjeg ratnog sukoba praćenog ogromnim razaranjima materijalnih, kulturnih i ljudskih resursa na cijelom prostoru i među svim narodima, ali sa najvećim razmjerama u Bosni i Hercegovini i njenim etničkim Bošnjacima. Pod pritiskom međunarodne zajednice rat je završen mirovnim sporazumom u Daytonu (Ohio-SAD) novembra 1995. godine. Bosni i Hercegovini je i od strane njenih susjeda (kako je to 1992. učinjeno od međunarodne zajednice) priznata nezavisnost i samostalnost³.

Ovih nekoliko napomena iz historijata integrirajućih i dezintegrirajućih faktora jugoslovenske federacije su, cijenimo, neophodne za pravilno razumijevanje ukupne arhivističke problematike vezane za arhivsku građu Međunarodnog suda pravde u Hagu.

2. Osnivanje i djelatnost Međunarodnog suda pravde kao imaoca arhivske građe

Iako je međunarodna zajednica poslije Drugog svjetskog rata nastojala brojnim pravnim propisima (konvencijama) urediti pitanje vođenja ratova ograničavajući ih na vojne efektivne, ipak su i pored toga vođeni ratovi, koji su imali lokalni karakter. Bilo ih je oko 300 u kojima je stradalo oko 25 miliona ljudi⁴.

Međunarodna zajednica je bila sudionik procesa disolucije SFR Jugoslavije koji su intenzivirani od početka 1991. godine. Poznavala je prilike i sudionika tih zbivanja i pokušavala iste usmjeriti u pravcu iznalaženja demokratskih rješenja. Međutim, to nije dovelo do mirne disolucije ex Jugoslavije, već je izbio ratni konflikti prvo na prostoru Slovenije, a zatim Hrvatske te naročito Bosne i Hercegovine. Izvršeni su masovni ratni zločini. Zbog toga se Vijeće sigurnosti UN, Rezolucijom broj 808 od 22.02.1993. odlučilo da sankcionira stanje formiranjem međunarodnog suda za sprovođenje istrage protiv osoba koje su odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršena na području SFR Jugoslavije od početka 1991. godine. Nakon tri mjeseca, Rezolucijom broj 827 od 25.05.1993. godine Vijeće sigurnosti donijelo je odluku da se formira „Međunarodni krivični sud za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije“⁵ (dalje: Međunarodni sud pravde), počev od 01. januara 1991. pa do „datuma koji će odrediti Vijeće sigurnosti po uspostavi mira“. Provođenje postupka procedure i izvođenja dokaza, pitanja nadležnosti, organizacije i funkcioniranja Suda, istragu i postupak prije suđenja, suđenje, obezbjeđenje prava na odbranu, izvršenje presude i dr. uređena su Statutom i Pravilima Suda⁶.

Statutom Suda (čl.2-5)⁷ propisane su četiri kategorije kaznenih djela (koje su dvostruko kažnjive: i u međunarodnom i u unutrašnjem kaznenom pravu) i to:

- zločin genocida koji je predmet Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida⁸,
- ratni zločin protiv civilnog stanovništva (protiv osoba ili imovine) koje je zaštićeno Ženevskim

Vladimir ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1989.

3. O socijalističkoj Jugoslaviji je također napisano više historijografskih djela, među kojima: Grupa autora, *Istorija KPJ/SKJ*, Beograd 1981.; Branko PETRANOVIĆ, *Historija Jugoslavije*, Beograd 1981.

4. U Bangladešu 1971. stradalo je oko 3.000.000 ljudi, u Korejskom ratu 1950-1953. oko 1.900.000, u Vijetnamskom ratu 1955-1975. oko 1.200.000, u Indijsko-pakistanskom 1947. oko 1.000.000 itd. Smail ČEKIĆ, *Haški tribunal*, Sarajevo 1996., (dalje: S. Čekić, *Haški tribunal*), 6.

5. THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT FOR THE FORMER YUGOSLAVIA (ICTY).

6. *Rezolucija Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1995, str. 10-12.

7. Ovdje je korišten tekst: Statut Međunarodnog krivičnog suda za teška kršenja međunarodnog prava na području bivše Jugoslavije od 1991., objavljen u: S. ČEKIĆ. *Haški tribunal*, str. 21-34.

8. *Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida od 9. 12. 1948. godine*.

konvencijama iz 1949. (teške povrede „ženevskog prava“)⁹,

- ratni zločini koji se sastoji u kršenju zakona ili običaja rata (povrede „haškog prava“)
- zločini protiv čovječnosti počinjeni protiv civila bez obzira na međunarodni ili unutarnji karakter sukoba¹⁰.

Međunarodni sud pravde ima sudsku jurisdikciju samo nad fizičkim (civilnim i vojnim) licima, dok su političke stranke i svi drugi pravni subjekti izvan domena njegove jurisdikcije. Dakle, Sud utvrđuje krivičnu odgovornost svih osoba koje su planirale, podsticale, naređivale, izvršavale ili na drugi način pomagale i podsticale u planiranju, pripremi ili izvršavanju zločina, i to bez obzira na „službeni položaj bilo koje optužene osobe“. Upravo su od posebne važnosti odredbe Statuta da pred sudom odgovaraju političke i vojne vođe koje su odgovorne za genocid i druge ratne zločine¹¹.

Statutom Suda određena je njegova teritorijalna i temporalna jurisdikcija. Teritorijalna nadležnost se odnosi na teritorij SFR Jugoslavije (kopneni, vodeni i vazdušni prostor), a vremenska nadležnost počinje od 01.01.1991. Potom je uređena konkurentna jurisdikcija između Suda i nacionalnih sudova a na način primata međunarodnog nad nacionalnim pravom. S obzirom da je ovaj Sud formiran kao pomoćni organ Vijeća sigurnosti, to su i članice UN-a dužne da prihvate i primijene odluke Vijeća sigurnosti, odnosno ovoga Suda, te da u tom cilju izvrše modifikaciju nacionalnog zakonodavstva.

Međunarodni sud pravde se sastoji iz tri sudska vijeća (tj. tri sudska odjeljenja) i to: dva prvostepena (od po tri sudije) i jednog apelacionog (žalbenog od 5 sudija), tužioca i Sekretarijata (zadužen za administraciju i pomaganje Sudu). Sud izriče dvije vrste sankcija: kaznu zatvora i imovinsku sankciju. Statutom i Pravilima o postupku i dokazima uređena su i sva druga važna pitanja od značaja za provođenje postupka suđenja počinocima ratnih zločina. Za ono što njima nije obuhvaćeno i uređeno odluke donosi Sud u sastavu od 11 sudija¹².

Prvu optužnicu Sud je podigao početkom maja 1995. godine. Potom su sukcesivno podizane optužnice protiv osoba osumnjičenih da su počinile ratne zločine, posebno protiv vojnog i političkog vrha zemalja učesnica ratnog sukoba. Donijete su brojne presude za počinjene ratne zločine pa i za zločin genocida počinjen nad Bošnjacima Srebrenice. Neka suđenja se odvijaju pred nacionalnim sudovima Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine. Ipak, veliki broj suđenja još nije okončan tako da će Sud, prema nekim najavama, produžiti rad do 2014. godine, nakon čega će se suđenja nastaviti na Odjelu suda za ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine¹³.

Stajališta intelektualne i šire javnosti o radu Suda su podijeljena: od oštrih osuda i neodobravanja do bezuvjetnog podržavanja i odobravanja. Ipak, analitičari smatraju da je Sud imao pozitivnu ulogu u promoviranju istine o ratnim zločinima i samim tim u „izoliranju ekstremizama“ na području bivše Jugoslavije. Njegovo djelovanje ima osim pravne i važnu političku težinu koja se ogleda u poruci da je međunarodna zajednica odlučna u primjeni međunarodnih konvencija na sve one koji ih grubo narušavaju¹⁴.

3. Struktura arhivske građe Suda

Prednje naznake o karakteru djelatnosti koju Međunarodni sud obavlja i zbog koje je i osnovan, ukazuju i na strukturu dokumentacije kojom raspolaže. Iz toga jasno proizilazi da u osnovi u Sudu postoje dvije vrste dokumenata i to:

dokumenta koja nastaju u okviru organa Suda: dva sudska vijeća, apelacionog (žalbenog) vijeća, tužioca i Sekretarijata;

9. *Humanitarno pravo, Ženevske konvencije i dodatni protokoli*, Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine i Nezavisni biro za humanitarna pitanja, Sarajevo 1996.

10. Smail ČEKIĆ, *Istraživanje žrtava genocida sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, napomene 1-11. Sarajevo 2007, (dalje: S. ČEKIĆ, *Istraživanje žrtava genocida*), str. 19-26.

11. S. ČEKIĆ, *Haški tribunal*, str. 7-8.

12. Statut Tribunala (čl. 11-17), u: S. ČEKIĆ, *Haški tribunal*, str. 25-28.

13. S. ČEKIĆ, *Haški tribunal*, str. 13-14.

14. Stjepan MATKOVIĆ, *Uvodnik: Povjesničari na Haškom sudu za bivšu Jugoslaviju u potrazi za povijesnom istinom*, „Časopis za suvremenu povijest“, br. 1, Zagreb 2004, str. 5-7.

dokumenta koja su na osnovu konvencija, Statuta i Pravila o radu Suda preuzeta kao dokaz iz zemalja bivše Jugoslavije, ili od strane ad hoc međunarodnih komisija formiranih za istraživanje nekih pitanja od značaja za rješavanje ratnog konflikta. U ovu kategoriju arhivske građe (dokumenata) spadaju i prikupljeni dokazi odbrane optuženih uključujući i građu advokata-branilaca, advokatskih komora i sl., odnosno dokazi optužbe (tužilaštva) i žrtava ratnog zločina koja je također novonastala u nekom sudskom postupku i nema karakter javne arhivske građe. Karakteristična građa i po vrsti i po značaju su raznovrsni ekspertski izvještaji koje su, najčešće po nalogu tužilaštva ili sudskog vijeća, sačinjavali ekspertski timovi, među kojima su npr. eksperti za kulturno nasljeđe¹⁵, historičari koji su pozivani i kao svjedoci¹⁶ itd.

Ovako struktuirana dokumentacija Međunarodnog suda sastoji se od ogromnog broja zapisa: na papiru, kao audio-video snimci ili u elektronskom obliku. Radi se o hiljadama dužnih metara registrirane građe koja je jedinstven i enormno značajan izvor za zemlje i narode bivše Jugoslavije, za Ujedinjene nacije i međunarodnu zajednicu. Ovom građom rukuju organi i tijela Suda u skladu sa arhivističkim propisima i praksom. Međutim, pošto se radi o ad hoc Sudu kao organu Vijeća sigurnosti UN-a, prije a naročito po završetku rada neophodno je provesti određene radnje sa dijelom ove građe: bilo da se radi o izlučivanju dijela koji ima operativni karakter, što i nije posebno zahtjevno, tako i na drugim značajno suptilnijim pitanjima: kakvo je pitanje strogo povjerljive građe, građe o zaštićenim svjedocima i sl. koja zahtijeva posebno rukovanje, zatim pitanje povrata originalnih dokumenata zemljama i institucijama iz kojih su preuzete te u vezi sa tim utvrđivanje načina njene kompenzacije u jedinstvenom sudskom predmeta itd. Kakva god da bude dalja sudbina arhivskog fonda Suda, o ovim i brojnim drugim pitanjima, koja su sa arhivističkog aspekta po mnogo čemu jedinstvena u svijetu, njegovo arhivističko oblikovanje će se morati okončati prije završetka rada Suda (do 2014. ili kasnije). Iako je većina tih pitanja stručno-arhivističke naravi, ipak se u svemu tome, s obzirom i na karakter Suda, moraju uzeti u obzir i interesi drugih činilaca: zemalja bivše Jugoslavije, žrtava ratnog zločina itd. Prednost svakako treba dati stručnim nad inim pristupima i rješenjima.

4. Arhivistički aspekti osnivanja Arhiva Međunarodnog suda pravde

Vijeće sigurnosti UN-a je u Rezoluciji br. 1503 (iz 2003.) pozvalo Međunarodni sud pravde u Hagu da poduzme sve mjere kako bi okončao suđenja do 2008. godine da bi potom do 2010. završio svoj rad. Međutim, ovi rokovi nisu mogli biti ispunjeni, tako da su suđenja nastavljena, uz preporuke i nastojanja da budu okončana do kraja 2012. godine a rad Suda završen sa 2014. godinom. Teško je vjerovati da će i ovi okvirni termini biti ispoštovani¹⁷.

Pošto se radi o ad hoc Sudu UN-a, tj. isti nije stalni sud, uslijedit će, 2014. ili nešto kasnije, prestanak njegovog rada. Otuda se, s pravom, pred UN, međunarodnu zajednicu, zemlje bivše Jugoslavije, pred žrtve i druge zainteresirane subjekte, postavlja pitanje sudbine dokumentacije Suda, bilo da je ona u njemu nastala ili da je preuzeta iz drugih država?

Odgovor na ovo pitanje nije nimalo jednostavan, već veoma zahtjevan. Zbog toga je Sud blagovremeno pokrenuo ovo pitanje prije svega kao stručno. U toku 2005. godine su naručena dva ekspert-ska istraživanja na ovu temu, i to:

– Nasljedstvo UN-ovog Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju: pravda, pomirenje i

15. Tako je npr. Pretresno vijeće prilikom revizije optužnice protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića izjavilo da su „snage bosanskih Srba (...) uništavale, gotovo sistematski, muslimansko i katoličko kulturno nasljeđe, a posebno sakralne objekte“. Prema procjenama iznijetim na saslušanju eksperta dr. Kajsera, ukupno 1123 džamije, 504 katoličke crkve i pet sinagoga je uništeno ili oštećeno, najvećim dijelom u odsustvu vojnih aktivnosti ili nakon prekida tih aktivnosti: U izvještaju eksperta Andrasa Riedlmayera, koji je vršio terensko istraživanje u 19 općina u BiH za potrebe tužioca, u slučaju Slobodan Milošević se između ostalog kaže da je od 277 pregledanih džamija svaka bila oštećena a njih 136 su bile skoro potpuno uništene. *Presuda Međunarodnog suda pravde: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, 26.02. 2007, (dalje: *Presuda*), Sarajevo 2008, str. 168 i 170.

16. Historičari su najčešće pozivani u svojstvu vještaka na Sudu, jer se mislilo da oni svojim znanjem mogu objasniti historijski kontekst sukoba, što je za njih bio veliki profesionalni izazov. Među njima su: Robert J. Donia, Marko Almonda i drugi. S. Matković, *Uvodnik*, 6.

17. Jedan od razloga za prolongiranje rada Suda je sporo privođenje odbjeglih optuženika za ratne zločine: Radovan Karadžić je uhapšen 2009. godine i suđenje je u toku, Ratko Mladić je priveden tek maja 2011. godine a suđenje je na samom početku, dok se Goran Hadžić kao jedan od najvažnijih osumnjičenika nalazi u bjekstvu.

memorija, autora Erica Ketelaara¹⁸, i

– Privremeni sudovi, trajna evidencija: izvještaj s preporukama, autorice Trudy Huskamp Peterson.

O budućnosti arhive Suda po okončanju rada naručeno je istraživanje pod nazivom „Istraživanje modaliteta prijenosa arhive Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u pravnu nadležnost regije“ od strane regionalnog tranzicijskog odjela UNDP-a (United Nations Development Programme) u Beogradu (uz pomoć četiri regionalna ureda). Ovo istraživanje je rezultiralo preporukom, kao produktom mišljenja „najvećeg broja stručnjaka“, da se arhivska građa Suda po njegovom zatvaranju u Hagu, treba smjestiti u Bosnu i Hercegovinu (Sarajevo). Kao najvažniji razlog za ovakvom preporuku je uzeta činjenica da je pri Sudu BiH uspostavljen Odjel za ratne zločine (2004/05) koji treba da nastavi sa preostalim suđenjima od više hiljada sudskih predmeta (navodi se broj od 16.000 predmeta) iz čega je izveden zaključak da je ovaj Odjel pravni nasljednik rada Suda¹⁹.

Imajući u vidu ova tri istraživanja ovde će biti iznijeta sopstvena promišljanja autora, oslonjena isključivo na arhivističke aspekte, svakako sa namjerom da se dađe skroman doprinos donošenju konačne (pravilne) odluke od strane centara moći, prije svega organa UN-a²⁰.

Među najvažnijim pitanjima je svakako: ko je vlasnik arhivske građe Suda? Odgovor na ovo krucijalno pitanje može se dati sa dva aspekta: čisto pravnog i sa aspekta ciljeva i zadataka tj. funkcije Suda, onog zbog čega je i osnovan.

Pravni aspekt apsolutno i bez dilema nudi jasan odgovor: Sud je kao privremeni (ad hoc) organ osnovalo Vijeće sigurnosti UN-a, pa prema tome sva dokumentacija pripada UN. Kakav će tretman imati njegova arhivska građa nakon prestanka rada isključivo je u nadležnosti Suda, koji nakon prestanka rada treba da sredi i odgovarajućim procedurama preda građu svom osnivaču, koji donosi dalje odluke o ovoj građi: da li će tim arhivskim fondom Suda rukovati Vijeće sigurnosti ili neki drugi organizirani nivo UN-a. Međutim, ovdje je također relevantno pitanje da li je Sud BiH - Odjel za ratne zločine Sarajevo, pravni slijednik (nasljednik) Suda. Ako jeste onda Sud kao stvaralac građe i nije prestao da postoji već se samo promijenio naziv pravnog subjekta (imaoca građe). U tom slučaju sva dokumentacija Suda ostaje u vlasništvu Suda Bosne i Hercegovine, razumljivo do okončanja rada na ovim poslovima, nakon čega pitanje dalje sudbine građe Suda ponovo postaje predmetno. Ako pak, Odjel za ratne zločine Suda BiH, nije pravni slijedbenik Međunarodnog krivičnog suda, onda su prednje konstatacije o vlasništvu UN-a jedino relevantne. Međutim, iako je pravno moguć i jedan i drugi status, tj. da zapisi Suda do prestanka rada budu jedna cjelina - jedan fond, a da zapisi Odjela za ratne zločine Suda BiH budu druga cjelina - tj. drugi fond, arhivistički aspekti o formiranju arhivskog fonda po principu prevenijencije su apsolutno na strani postojanja jednog jedinstvenog fonda. Sa aspekta cilja ovoga rada sve navedeno ide u prilog osnivanju Arhiva Suda kao specijalnog arhiva UN-a.

Sljedeće također krupno pitanje koje (može i treba) da utiče na dalju sudbinu građe Suda, jeste pitanje na koji način bi se najbolje ostvarili ciljevi i funkcije zbog kojih je Sud i osnovan?

Prema Ericu Katelaaru „ICTY ima četvorostuku misiju:

- Sudski goniti odgovorne za kršenje ljudskih prava i međunarodnih zakona vezanih za ista,
- dati pravilnu satisfakciju žrtvama,
- spriječiti ponovne zločine,
- doprinijeti obnovi mira promovirajući pomirenje u bivšoj Jugoslaviji.“²¹

18. Eric Ketelaar je profesor arhivistike na Univerzitetu u Amsterdamu i na Univerzitetu Monash u Melburnu, a bio je i arhivista u Državnom arhivu Holandije. (dalje: E. Ketelaar, *Naslijede UN-a*).

19. *Budućnost arhive MKSJ*, izvještaj potpisan od strane Alme Dedić, Portfolio za pravdu i ljudska prava UNDP Bosne i Hercegovine, nedatiran, (dalje: A. Dedić, *Budućnost arhive MKSJ*). U naznačenim istraživanjima UNDP-a konsultirani su i neki organi Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine.

20. Neka svoja stajališta u kontekstu promišljanja o sudbini ratne produkcije arhivske građe općenito, autor je iznio u svom radu „Vrednovanje arhivske građe o ratnim zbivanjima u zemljama u tranziciji“, objavljenom u časopisu *Atlanti*, br.18. Trst 2008, (dalje: A. Kožar, *Vrednovanje ratne građe*), str. 317-325.

21. E. KETELAAR, *Naslijede UN-a*, str. 2. Za kvalitetan prijevod teksta izvještaja E. Ketelaara sa engleskog na bosanski jezik zahvalan sam prof. Adnanu Tinjiću.

Dakle, pored primarnog cilja (od kojeg najčešće polazimo u posezanju za čisto pravnim aspektima), Sud očigledno ima i neke druge, nazovimo ih, sekundarne ciljeve. Prema stajalištima Bruce Montgomery ta sekundarna vrijednost arhivske građe Suda se sastoji u sljedećem:

- „- arhivska građa važna je za historijsko istraživanje, s ciljem analize i prikazivanja dimenzija kršenja ljudskih prava,
- arhivska građa važna je za sjećanja žrtava i njihovih porodica, te drugih koji se žele suočiti sa istinom o događajima,
- post - autoritativne vlade mogu ići naprijed samo nakon što se sučele sa kriminalom i prošlošću te prekinu sa istim u cilju izgradnje demokratskog društva. O tome je arhivska građa o ljudskim pravima ključna.“²²

Analizom svega toga E. Ketelaar smatra da „...moramo priznati i prava drugih strana (osim ICTY- primjedba autora) na primarnu funkciju Tribunala“, te konstatuje da „(...) neki principi i pozicije koji su primijenjeni za arhive kolonizatora i kolonizovanih naroda moraju biti primijenjeni i na arhivsku građu ICTY“. Na kraju zaključuje da „ICTY arhivi predstavljaju zajedničko nasljeđe, koje dijeli više zajednica arhivskih zapisa“. Ova stajališta su i teorijski i pragmatično argumentirana i u osnovi sasvim opravdana²³.

Kako je već naglašeno, arhivsku građu Suda čine zapisi nastali u njegovom radu kao i oni koji su primljeni iz država regiona (eks Jugoslavije). Primljena dokumenta u skladu sa Pravilnikom o procedurama i dokazima treba vratiti, čime se praktično cijepa arhivski fond. Ovo je posebno slučaj kada su u pitanju primljena dokumenta gdje je kao uslov za dostavu i korišćenje navedeno da ne mogu biti pravljene kopije dokumenata (u skladu sa Pravilom 54 bis i 70(b) Pravilnika).

Iako je u tim slučajevima preporučeno da se prave zvučni zapisi dokumenata koji se trajno čuvaju, odnosno da se po mogućnosti osigura zadržavanje „kopija ili originala dokumenata od osoba ili grupa od kojih su potekle“. Ovo zadnje je uvjet za osiguranje cjelovitosti građe Suda u izvornom obliku, jer zvučni zapis to očigledno nije u cjelosti. Ako se ovome doda i mogućnost da se dokumenti osoblja Suda kao „lični papiri“, te dokumenti odbrane, Asocijacije odbrambenih savjetnika Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, lični dokumenti odbrane, optužbe svjedoka, žrtava zločina, dokumenti iz država u kojima osuđenici izdržavaju kazne zatvora i dr. mogu po raznim osnovama izdvojiti ili zadržati i tako ostati izvan arhivskog fonda Suda²⁴, onda se time pitanje cjelovitosti arhivskog fonda Suda dobrano dovodi u pitanje. Pošto je arhivistički princip i cilj cjelovitost arhivskog fonda što se u punom kapacitetu toga pojma može osigurati samo osnivanjem specijalnog arhiva, to i ovaj argument ide u prilog formiranju Arhiva Suda kao zasebne institucije.

Pitanje zainteresovanosti za budućnost nasljeđa Suda, je također od značaja za iznalaženje najoptimalnijeg rješenja u postupku „razduženja“ Suda. Prema E. Ketelaaru sve zainteresirane strane za „nasljeđe Suda“ se mogu svrstati u četiri grupe:

- S obzirom da se osnovana djelatnost Suda (donošenje presuda odgovornim za kršenje ljudskih prava) nastavlja pri Odjelu za ratne zločine Suda BiH, to je arhivski materijal Suda i dalje aktivan (operativan) za sudske procese kako za potrebe optužbe tako i za potrebe odbrane;
- Pravni nasljednik Suda zadržat će određene supervizorske odgovornosti i prava i nakon završetka rada Suda (npr. Pristup medicinskim podacima o osuđenima i sl.), te je i to jedna od obaveza da arhivska građa bude dostupna i cjelovita;
- Treću grupu zainteresiranih čine: UN (Vijeće sigurnosti i drugi organi), bivši zaposlenici Suda, odbrana, vlasti iz država bivše Jugoslavije, osuđeni, optuženi, svjedoci i žrtve;
- Četvrtu grupu zainteresiranih za nasljeđe Suda čine: Centar za ljudska prava, Institut za rat i mir, različite nevladine organizacije, mediji, Međunarodni krivični sud i druge slične organizacije, istraživači

22. Bruce P. MONTGOMERY, *Fact-filing by Human Rights Non-governmental Organizations: Challenges, Strategies and the Shaping of Archival Evidence* („Traženje činjenica od strane nevladinih organizacija: izazovi, strategije i oblikovanje arhivskih dokaza“), *Archivaria* br. 58 (2004), str. 21-50, citirano prema E. KETELAAR, *Naslijeđe UN-a*, str. 1-2.

23. Pojam „zajedničko nasljeđe“ uveden je konvencijama iz 1978. godine. Primjenjuje se u slučajevima disolucije složenih država, kakva je npr. bila Austro-Ugarska, kada su nakon njenog raspada 1918. Austrija i Mađarska osigurale zajedničko upravljanje „općom intelektualnom imovinom“. Andras Sipos, „Pisani dokumenti mađarske historije kao općepoznato arhivsko nasljeđe naroda i problemi internacionalne arhivske saradnje“, *Arhivska praksa*, br.8, Tuzla 2005, str. 284-291.

24. E. KETELAAR, *Naslijeđe UN-a*, str. 3 i 4.

(historičari, pravnici, politolozi, sociolozi, psiholozi i sl.), šira međunarodna zajednica²⁵,

Kako se iz naznačenog veoma razboritog stava eksperta E. Ketelaara vidi, broj zainteresiranih za naslijeđe Suda je ogroman. Sam značaj problema na koji se arhivska građa odnosi je u tome odlučujuće važan. Jer, ovo je prvi put nakon Ninberškog i Tokijskog suda iz 1945. godine da se dogode masovni ratni zločini, pa i zločin genocida, u Evropi nakon Drugog svjetskog rata i da se počinociam sudi. Zato je interesovanje za građu Suda sasvim razumljivo. Između ostalog, Evropa i svijet moraju izvući neke pouke, tj. pojava masovnog ratnog zločina na kraju 20. stoljeća mora biti svestrano istražena. Važan doprinos tom cilju je njena dostupnost koja će se najsvrsishodnije omogućiti ako istom rukuju profesionalci okupljeni u statusu specijalnog arhiva.

Pored naznačenog postoje i mnogi drugi razlozi koji idu u prilog da arhivska građa Suda dobije status „zajedničke baštine“ kao pravnog rješenja koji svijet u različitim verzijama dobro poznaje (primjer zajedničke građe Austro-Ugarske, primjer građe kolonija- metropola itd.). Ovo zbog toga što je arhivska građa Suda veoma heterogena (sastoji se iz najmanje dvije skupine o kojima je naprijed bilo riječi) i što uistinu čini „zajednicu arhivske građe“. Odgovarajuće rukovanje tom građom moguće je samo formiranjem specijalnog arhiva UN-a. Ovo zbog toga što samo arhiv kao ustanova (pravni subjekt) može uspješno shvatiti i provoditi sve modalitete stručnog ophođenja sa arhivskom građom, bez barijera bilo koje vrste. Pridruženi status bilo kojoj ustanovi, bilo kojeg ranga, bio bi suviše ograničavajući tako da djelatnost Suda i efekti koje UN i civilno društvo uopće njime želi postići bili bi svedeni na minimum.

Pitanjima iznalaženja najpogodnije lokacije za smještaj naslijeđa Suda bavili su se svi naznačeni ekspertski izvještaji. Promišljanja se kreću u smjeru određenja privremene i trajne lokacije. Kada je u pitanju privremena lokacija za naslijeđe Suda stajališta su ujednačena: arhivska građa Suda mora biti operativna i otuda dostupna pravnom slijedniku poslova koje je Sud obavljao. Opredjeljenja su da se naslijeđe Suda ne izmješta na privremenu lokaciju koja ne bi mogla postati i trajnom. Kod određenja trajne lokacije promišljanja eksperata idu u smjeru određenja lokacije koja će zadovoljiti primarnu i sekundarnu funkciju naslijeđa Suda. U tom smislu se predlaže jasno određenje da interesi raznih strana koje se koriste ostvaštinom Suda nalažu „zabranu njene pohrane bilo gdje izvan Evrope“, što i jeste utemeljeno i logično promišljanje.

Polazeći od relativno usaglašenog stajališta eksperata da bi „originalna arhiva trebala ostati netaknuta i što pristupačnija osobama iz bivše Jugoslavije“, kao moguće opcije pominju se tri prijedloga:

1. uz postojeću agenciju UN-a ili kao područni ured Sekcije za upravljanje arhivom i evidencijom Sekretarijata UN-a u Evropi - sa lokacijom u Bečkom međunarodnom centru ili u Den Haagu;
2. u Državni arhiv Austrije u Beču ili Nacionalni arhiv Mađarske u Budimpešti, stim da se upozorava na moguće probleme finansijske, upravljačke i pravne prirode;
3. u jednu od zemalja regije - bivše Jugoslavije, stim da najveći broj ispitanih stručnjaka smatra da to treba biti Bosna i Hercegovine (Sarajevo ili neko drugo mjesto), što se argumentira dostupnošću građe za sve, te posebno činjenicom da će Sud Bosne i Hercegovine - Odjel za ratne zločine nastaviti sudske procese i nakon zatvaranja suda u Haagu²⁶.

Ovakva promišljanja i prijedlozi, posebno ovi posljednji, naišli su na podijeljena stajališta politike, struke i šire javnosti na području bivše Jugoslavije. One političke snage, javno mnijenje a uz njih i struka koja se uglavnom povinuje stajalištima politike, koje minimiziraju ili negiraju masovnost ratnog zločina pa i zločin genocida, su protivu lociranja ostvaštine Suda u regiji, posebno u Bosni i Hercegovini, jer Sud smatraju probošnjačkim i probosanskim. One pak strukture, uz koje ide i dio struke, koje su najviše pogođene ratnim zločinima smatraju da je Bosna i Hercegovina najpogodnija lokacija²⁷.

5. Zaključak

25. E. KETELAAR, *Naslijeđe UN-a*, str. 6 i 7. Smatra se da presude počinocima ratnih zločina kao pravna istina, ne mogu se smatrati cjelovitom historijskom istinom. Ovo zbog toga što historijski kontekst događaja širi i sveobuhvatniji, do čega se nerijetko dolazi istraživanjima koja provode i neke druge, često historiji pomoćne znanosti.

26. E. KETELAAR, *Naslijeđe UN-a*, str. 8-10; Th. PETERSON, *Sit. izvještaj*, str. 3; A. DEDIĆ, *Budućnost arhive EMKSJ*, str. 3-4.

27. A. KOŽAR, *Vrednovanje ratne građe*, str. 317-325.

Dokumentacija Međunarodnog suda pravde, kako ona koja je nastala u njegovom radu tako i ona koja je primljena, je od izuzetne važnosti za spoznaju sveobuhvatne znanstvene istine o procesu disolucije SFR Jugoslavije, pri čemu su vođeni ratovi i počinjeni masovni ratni zločini - pa i zločin genocida. Činjenica da se radi o najžešćem oružanom konfliktu na tlu Evrope poslije Drugog svjetskog rata, i sa najtežim posljedicima (masovna stradanja ljudi, materijalnih i kulturnih dobara), dovoljno jasno ukazuju na značaj zapisa koji su nastali o tome, pa otuda i o značaju osiguranja njihove zaštite i dostupnosti za korišćenje.

Političku saglasnost u ophođenju sa naslijeđem Suda od strane svih sudionika (stvaralaca zapisa) nije moguće postići. Počinioci i podržavaoci masovnih zločina marginaliziraju značaj naslijeđa, opstruiraju njegovu zaštitu i priželjkuju njegovo stradanje. Žrtve zločina i odbrambene strukture rata nastoje sačuvati tragove i iz toga izvući pouke. Otuda su u odsustvu saglasnosti zainteresiranih strana, i ne samo zbog toga, presudna stručno-arhivistička stajališta.

Arhivski zapisi nastali u toku rada Suda ili zaprimljeni kao dokazni materijal za potrebe sudskih procesa, čine jedinstvenu cjelinu zapisa, tj. jedinstven arhivski fond. Sastavni dio toga fonda su i zapisi koji će nastati radom bilo kojeg pravnog slijednika: Odjela za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine ili nekog drugog. Cjelina arhivskog fonda se mora sačuvati i nikakvi drugi pristupi nisu arhivistički, ali ni historiografski opravdani.

Tako objedinjenim arhivskim fondom treba da upravlja zasebna arhivska institucija, opremljena odgovarajućim prostorom, opremom i kadrovima, prvenstveno pod nazivom *Arhiv Međunarodnog suda pravde u Haagu*. Tako osmišljen specijalni arhiv UN-a se jedino može uspješno nositi sa izazovima svake vrste.

Arhivska građa Suda treba biti uređena u statusu „zajedničkog naslijeđa“, podjednako dostupna svim zainteresiranim stranama i svim korisnicima.

Sjedište Arhiva treba da bude u Haagu, tj. tamo gdje je građa suda i nastajala, a lokacija da bude eksteritorijalna. Svako izmještanje Arhiva može donijeti sa sobom brojne poteškoće i nesporazume. Jedina alternativa tome je smještaj Arhiva u Sarajevu, zbog toga što će, kako je planirano, tamo više godina biti nastavljena djelatnost procesuiranja ratnih zločina pri čemu će nastati brojni arhivski zapisi. I u tom slučaju bi lokacija Arhiva trebala biti eksteritorijalna i pod okriljem UN-a. Međutim, i pored brojnih prednosti koje bi se time mogle postići, politička neslaganja bi mogla doprinijeti profanisanju svega toga u apsolutnu suprotnost: da Arhiv Suda umjesto argumenata pomirenja postane faktorom razdora.

SUMMARY

Documentation of the International Court of Justice, that was created during his work and one that is received is of paramount importance for the realization of a comprehensive scientific truths about the process of dissolution of SFR Yugoslavia, where wars were waged and massive war crimes - including genocide were committed. The fact that it was fiercest armed conflict on the soil of Europe after World War II, with the most severe consequences (a mass of suffering people, destroyed material and cultural goods), is clearly indicating the importance of the records that were made about it, and hence the importance of ensuring their protection and availability for use. Political consensus in dealing with the legacy of the Tribunal by all participants (creators of records) is not possible to achieve. The perpetrators and supporters of mass crimes marginalize the importance of heritage protection and obstruct desires of victims. Crime victims and the defense establishment are trying to preserve the traces of war and learn the lesson. Hence, in the absence of consent of interested parties, and not just because of this, it is crucial to introduce professional archival standpoint. Archival records created in the course of the Tribunal or received as evidence for court cases, make a whole record - a single archive. An integral part of this fund are records that resulted from the work of any legal successors of the War Crimes Chamber of Bosnia and Herzegovina or any other. The whole archival fund must be preserved, and no other approaches are in accordance with archival science nor they have legitimate historiographical reasons. Thus, integrated archive should be created by a separate archival institutions, equipped with adequate facilities, equipment and personnel, primarily as the Archives of the International Court of Justice in The Hague. Thus it requires designing of a special archive of the UN that can successfully deal with challenges of all kinds. Archival records of the Court should be regulated by the status of "common heritage", one that is equally available to all stakeholders and all users interested in this archival material. Headquarters of the archive should be in The Hague, ie, where the

court holdings are and its site should enjoy extraterritorial rights. Any relocation of the archive may bring many difficulties and misunderstandings. The only alternative is to move archive accommodations to Sarajevo, because, as planned, the prosecution of war crimes cases will continue in Bosnia, and it will require a number of archival records. In that case, the archive location should be extraterritorial and under UN auspices. However, despite the many advantages that this could be achieved, political disagreements could contribute to reducing possibility of positive influence that this archival material can make and create the absolute opposite: the archives of the Court, rather than becoming part of reconciliation in the former Yugoslavia, could become another divisive factor.

Original scientific article

Submitting date: 15.07.2011

Acceptance date: 22.07.2011